

Marcin Łysko

Uniwersytet w Białymstoku

e-mail: marcinlysko@wp.pl

ORCID 0000-0002-2789-4679

DOI: 10.15290/mhi.2019.18.01.07

Ochrona praw mniejszości w II Rzeczypospolitej Polskiej w świetle postanowień tzw. małego traktatu wersalskiego z 1919 r.

ABSTRAKT

Wersalski system ochrony praw mniejszości narodowych opierał się na umowach międzynarodowych narzuconych przez zwycięskie mocarstwa Entanty byłym państwu centralnym /oprócz Niemiec/ oraz państwom powstałym po I wojnie światowej. Przestrzeganie postanowień traktatów mniejszościowych zostało objęte gwarancjami o charakterze politycznym i sądowym ze strony Ligi Narodów. Pierwszym z serii traktatów mniejszościowych był traktat podpisany przez Polskę 28 czerwca 1919 r. jednocześnie z traktatem pokojowym z Niemcami. Tak zwany mały traktat wersalski zobowiązywał państwo polskie do wprowadzenia zasady równości wobec prawa wszystkich obywateli niezależnie od narodowości, zapewnienia swobody wykonywania praktyk religijnych oraz przyznania mniejszościom określonych uprawnień językowych w szkolnictwie i sądownictwie. Ludność żydowska uzyskała prawo świętowania przypadającego w sobotę szabasu oraz prowadzenia finansowanych przez państwo szkół z jidysz jako językiem nauczania. Zobowiązaniom traktatowym dotyczącym wszystkich mniejszości nadano rangę praw zasadniczych przez zamieszczenie ich w konstytucji marcowej z 1921 r.

Państwo polskie prowadziło nieprzychylną mniejszościom politykę narodowościową, więc występowały liczne przypadki łamania postanowień traktatu przez jego organy, które były przedmiotem petycji kierowanych do Rady Ligi Narodów. Wykształcona

w drodze praktyki procedura petycyjna umożliwiała wnoszenie skarg przedstawicielom mniejszości, chociaż traktat przyznawał prawo interwencji w celu ochrony praw mniejszości wyłącznie państwu członkowskim Rady. Z inicjatywy Niemiec sprawy o naruszanie przez państwo polskie praw mniejszości niemieckiej były rozpatrywane przez Trybunał Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze, który z reguły wydawał niekorzystne dla Polski orzeczenia. Pozostałe mniejszości zamieszkujące Polskę nie zyskały poparcia ze strony państw członkowskim Rady, stąd wnoszone przez nie petycje były załatwiane po myśli rządu polskiego i nie trafiały na drogę sądową. Fakt nadużywania gwarancji traktatowych przez Niemcy w celu stworzenia obrazu Polski jako kraju prześladowającego mniejszości, posłużył za pretekst do złożenia przez państwo polskie deklaracji o zaprzestaniu wykonywania zobowiązań traktatowych. Deklaracja z września 1934 r. była jedną z przyczyn załamania się wersalskiego systemu ochrony praw mniejszości, który w praktyce stanowił instrument ingerencji politycznej mocarstw europejskich w sprawy wewnętrzne pozostałych państw.

ABSTRACT

Protection of minority rights in the Second Republic of Poland in the light of the provisions of so the called 'small treaty of Versailles' of 1919

The Versailles system of the protection of national minorities' rights was based on international agreements which had been imposed by the victorious powers of Entanta onto the former central states (except Germany), and on to the states formed after World War I. Compliance with the provisions of the minority treaties was covered by political and judicial guarantees from the League of Nations. The first of the series of minority treaties was the treaty signed by Poland on June 28, 1919, simultaneously with the peace treaty with Germany. The so-called 'small treaty of Versailles' obliged the Polish state to introduce the principle of equality before the law of all citizens regardless of nationality, to ensure freedom of religious practice, and to grant minorities specific language rights in education and the judiciary. The Jewish population obtained the right to celebrate the Sabbath on Saturday, and to run state-funded schools in Yiddish as a language of instruction. Treaty obligations for all minorities had been given the status of fundamental rights by including them in the March Constitution of 1921.

Because the Polish state pursued an ethnic policy unfavourable to minorities, numerous violations of the treaty by its organs were the subject of petitions addressed to the League of Nations Council. The practice-oriented petition procedure allowed representatives of minorities to submit complaints, although the treaty granted the right to intervene to protect minority rights only to member states of the Council. On the initiative of Germany, cases concerning the violation of the rights of the German minority by the Polish state were examined by the International Court of Justice in Hague, which usually issued rulings unfavourable for Poland. Other minorities living

in Poland did not gain such support from the Council member states, hence their petitions were dealt with as intended by the Polish government and did not end up in court. The fact that Germany was abusing the treaty guarantees to create an image of Poland as a country persecuting minorities served as an excuse for the Polish state to declare its cessation of applying the treaty obligations. The Declaration on September 1934 was one of the reasons why the Versailles system of the protection of minority rights, which in practice was an instrument of political interference of European powers in the internal affairs of other states, collapsed.

Słowa kluczowe: mały traktat wersalski, mniejszości narodowe, Rada Ligi Narodów, II Rzeczpospolita Polska

Key words: small treaty of Versailles, national minorities, League of Nations Council, Second Republic of Poland

Wersalski system ochrony mniejszości

Leżąca u podstaw ładu wersalskiego koncepcja samostanowienia narodów autorstwa prezydenta USA Wilsona zakładała przyznanie prawa do utworzenia własnych państw narodom dotychczas ich pozbawionych. Kierujące obradami paryskiej konferencji pokojowej zwycięskie mocarstwa dążyły do ustalenia granic państwowych w powojennej Europie w sposób jak najbardziej zbliżony do istniejących podziałów etnicznych. Jednakże z uwagi na skomplikowaną strukturę narodowościową starego kontynentu, zwłaszcza jego środkowo-wschodniej i południowo-wschodniej części, postulat stworzenia państw jednolitych pod względem narodowościowym był niemożliwy do zrealizowania¹.

Celem zapewnienia pokojowego współżycia mniejszości z narodami posiadającymi własne państwa, podczas paryskiej konferencji pokojowej podjęto decyzję o stworzeniu międzynarodowego systemu ochrony praw mniejszości. Jego wprowadzenie miało złagodzić negatywne skutki niemożności wytyczenia granic państwowych z pełnym poszanowaniem występujących w Europie podziałów etnicznych. Jednakże decydującą rolę w jego powstaniu odegrały względy natury politycznej wynikające z faktu, iż system ochrony praw mniejszości stanowił element narzuconego przez zwycięskie mocarstwa ładu wersalskiego. Stanowiące podstawę tego systemu umowy międzynarodowe nie miały charakteru równoprawnego, gdyż wprawdzie wszystkie z nich zostały podpisane przez

¹ J. Ogonowski, *Uprawnienia językowe mniejszości narodowych w Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Warszawa 2000, s. 40-41.

Główne Mocarstwa Sprzymierzone i Stowarzyszone², lecz żadne z tych państw nie przyjęło na siebie zobowiązań dotyczących zamieszkujących ich terytorium mniejszości. Jednostronne zobowiązania do określonego traktowania swoich mniejszości zostały zawarte w specjalnych rozdziałach włączonych do traktatów pokojowych zawartych z Austrią, Bułgarią, Węgrami i Turcją. Zobowiązań mniejszościowych w stosunku do pokonanych Niemiec nie zawierał natomiast podpisany 28 czerwca 1919 r. traktat wersalski. Rada Najwyższa paryskiej konferencji pokojowej ograniczyła się do przyjęcia noty rządu niemieckiego zawierającego deklarację, w której o Niemcy zobowiązały się do przestrzegania ogólnych zasad międzynarodowego systemu ochrony praw mniejszości³.

Stworzony przez zwycięskie mocarstwa międzynarodowy system ochrony praw mniejszości narzucono także państwom nowopowstałym oraz tym, które na mocy traktatów pokojowych powiększyły swoje terytoria. Zobowiązania mniejszościowe tej grupy państw zostały zawarte w specjalnych traktatach, spośród których szczególne miejsce zajmował traktat podpisany przez Polskę jednocześnie z traktatem pokojowym z Niemcami 28 czerwca 1919 r. Celem odróżnienia od traktatu pokojowego z Niemcami⁴, traktat dodatkowy o ochronie praw mniejszości⁵ w II Rzeczypospolitej określano mianem małego traktatu wersalskiego (dalej: MTW)⁶. Jako pierwszy z serii traktatów zawartych w ramach wersalskiego systemu ochrony praw mniejszości MTW stanowił wzór dla kolejnych traktatów mniejszościowych podpisanych w latach 1919–1920 z Czechosłowacją, Jugosławią, Grecją i Rumunią. W przypadku takich państw, jak Albania i Litwa, Łotwa, Estonia i Finlandia przyjęcie zobowiązań mniejszościowych nastąpiło nie na drodze traktowej, lecz przez złożenie stosowanych deklaracji wobec utworzonej w celu ochrony ładu wersalskiego Ligi Narodów (dalej: LN)⁷.

Stanowiąc podstawę wersalskiego systemu ochrony praw mniejszości traktaty zawierały zobowiązania w zakresie:

² Głównymi mocarstwami sprzymierzonymi były Stany Zjednoczone Ameryki, Wielka Brytania i Francja. Natomiast mocarstwa z nimi sprzymierzone to Włochy i Japonia.

³ Niemcy skutecznie podważały moc obowiązującą złożonej deklaracji twierdząc, iż została ona ogłoszona „na skutek chwilowej depresji i upadku ducha narodowego”. W konsekwencji mniejszości narodowe w Niemczech były w okresie międzywojennym pozbawione jakiegokolwiek ochrony międzynarodowej, z wyjątkiem mniejszości polskiej zamieszkującej na obszarze Śląska Opolskiego. Na przyznanej Niemcom części byłego obszaru plebiscytowego na Górnym Śląsku prawa mniejszości polskiej regulowała zawarta w konsekwencji traktatu wersalskiego polsko-niemiecka konwencja górnośląska z 1922 r. K. Kierski, *Ochrona praw mniejszości w Polsce*, Poznań 1933, s. 75

⁴ Traktat pokoju podpisany pomiędzy mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonym i Niemcami, podpisany w Wersalu w dniu 28 czerwca 1919 r. (Dz. U. 1920, nr 35, poz. 200).

⁵ Traktat pomiędzy Głównymi Mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Polską, podpisany w Wersalu w dniu 28 czerwca 1919 r. (Dz. U. 1920, nr 110, poz. 728).

⁶ Inne funkcjonujące w II RP określenia to traktat o mniejszościach lub traktat mniejszościowy.

⁷ S. Kutrzeba, *Ochrona mniejszości według traktatów międzynarodowych*, „Strażnica Zachodnia” (dalej: SZ) 1924, nr 1-6, s. 1-2.

- a) nadania obywatelstwa danego państwa przez osoby należące do mniejszości,
- b) zapewnienia równości tych osób wobec prawa,
- c) wprowadzenia swobody praktyk religijnych,
- d) przyznania mniejszościom określonych uprawnień językowych w szkolnictwie i sądownictwie⁸.

Podpisane z poszczególnymi państwami traktaty przewidywały także zobowiązania o charakterze specjalnym, które odnosiły się do konkretnej mniejszości lub określonego terytorium. Przykładowo, regulacje dotyczące wyłącznie ludności żydowskiej zamieszczono w traktatach zawartych z Polską, Grecją i Litwą, podczas gdy Grecja i Jugosławia przyjęły specjalne przepisy zabezpieczające prawa muzułmanów. Czechosłowacja zobowiązała się do wprowadzenia ustroju autonomicznego na obszarze Rusi Zakarpackiej. Traktat z Rumunią zapewniał autonomiczny ustrój szkolny zamieszkującym Transylwanię Sasom i Szeklerom.

Przepisy traktatów dotyczące ochrony praw mniejszości zostały podniesione do rangi zobowiązań międzynarodowych, których przestrzeganie objęto gwarancjami ze strony LN⁹.

Zobowiązania mniejszościowe II Rzeczypospolitej Polskiej

Obowiązek przyjęcia przez Polskę postanowień, „które główne mocarstwa sprzymierzone i stowarzyszone uznają za konieczne dla ochrony w Polsce interesów mieszkańców, różniących się od większości rasą, językiem lub religią na mocy” przewidywał akt końcowy paryskiej konferencji pokojowej¹⁰. Oznaczało to, iż niezbędnym warunkiem dopuszczenia Polski do grona sygnatariuszy traktatu pokojowego z Niemcami, było równoczesne podpisanie dodatkowego traktatu regulującego problematykę ochrony mniejszości zamieszkujących na terytorium państwa polskiego. Obydwa traktaty zyskały moc obowiązującą w stosunku do państwa polskiego wraz z przedłożeniem w Paryżu dokumentów ratyfikacyjnych¹¹, co nastąpiło równocześnie ze złożeniem przez Niemcy dokumentu ratyfikacji traktatu pokojowego 10 stycznia 1920 r.¹²

⁸ S. Rogowski, *Międzynarodowy system ochrony mniejszości po I wojnie światowej*, „Chrześcijanin a Współczesność” 1984, nr 2, s. 57.

⁹ J. Ogonowski, op. cit., s. 43.

¹⁰ Art. 93 traktatu pokojowego między mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi i Niemcami. Oprócz Polski traktat wersalski w art. 86 przewidywał przyjęcie zobowiązań mniejszościowych przez Czechosłowację.

¹¹ Na mocy ustawy z dnia 31 lipca 1919 r. o ratyfikacji traktatu pokoju (Dz. U. 35, poz. 199) obydwie traktaty – pokojowy z Niemcami i MTW – ratyfikował Naczelnik Państwa Józef Piłsudski 1 września 1919 r.

¹² J. Pajewski, *Budowa drugiej Rzeczypospolitej 1918–1926*, Poznań 2007, s. 166–167.

Mały traktat warsalski składał się z dwóch rozdziałów, lecz tylko pierwszy z nich zawierał postanowienia dotyczące ochrony praw mniejszości. Drugi, znacznie bardziej obszerny rozdział traktatu regulował przede wszystkim kwestie gospodarcze¹³, które w myśl postanowień traktatu wersalskiego zwycięskie mocarstwa uznały „za konieczne dla ochrony wolności tranzytu oraz dla słusznego traktowania handlu innych narodów”¹⁴. Polska została zobowiązana do przyznania klauzuli największego uprzywilejowania w dziedzinie tranzytu wszystkim państwom sprzymierzonym i stowarzyszonym, czyli państwom sygnatariuszom traktatu wersalskiego. W drugiej części traktatu zamieszczono też postanowienia dotyczące umiędzynarodowienia głównych polskich rzek. Jednakże postanowienia rozdziału pierwszego odgrywały znacznie większą rolę w życiu publicznym niż uregulowane w rozdziale drugim kwestie gospodarcze, stąd MTW był postrzegany w II RP przez pryzmat narzuconych Polsce zobowiązań mniejszościowych¹⁵.

Traktat nie podawał definicji mniejszości, wskazując jedynie kryteria służące wyodrębnieniu grup mniejszości od większości społeczeństwa polskiego. Były to powszechnie akceptowane przez naukę prawa międzynarodowego kryteria języka i wyznawanej religii¹⁶ oraz występujące w traktacie zamiennie kryterium rasowe¹⁷ i etniczne¹⁸. Zdaniem polskiej doktryny pojęcia mniejszość rasowa i mniejszość etniczna należało interpretować jako tożsame, aczkolwiek w Polsce międzywojennej mniejszości rasowe nie występowały. Natomiast mniejszością etniczną byli Żydzi, z myślą o których twórcy traktatu wprowadzili pojęcie mniejszości etnicznej (rasowej), na równi z określeniami mniejszość religijna i językowa¹⁹. Pozostałe mniejszości zamieszkujące Polskę międzywojenną według MTW odróżniano od większości społeczeństwa głównie za pomocą kryterium językowego i w dalszej kolejności kryterium wyznawanej religii. Przeprowadzane na podstawie powyższych kryteriów w latach 1921 i 1931 spisy ludności wykazały, iż około 31 % obywateli polskich należało do mniejszości narodowych²⁰.

¹³ Rozdział drugi traktatu dodatkowego zawierał postanowienia w zakresie ulg i przywilejów celnych w stosunkach handlowych, żeglugi morskiej, swobody komunikacji i tranzytu, śródlądowych dróg wodnych, zobowiązania się Polski do przystąpienia do konwencji telegraficznej, kolejowej, sanitarnej i innych, odpowiedzialności państwa polskiego za część rosyjskiego długu publicznego. Ponadto w rozdziale tym uregulowano problematykę związaną z mianowaniem przedstawicieli dyplomatycznych i konsularnych. K. Kierski, op. cit., s. 85.

¹⁴ Zobowiązania dotyczące zapewnienia przez Polskę wolności tranzytu i handlu wynikały z art. 2 ust. 2 art. 93 traktatu wersalskiego.

¹⁵ H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 2000, s. 86.

¹⁶ *Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, cz. 1, red. F. Ryszka, Warszawa 1962, s. 79-80.

¹⁷ Art. 7 i 12 MTW.

¹⁸ Art. 8 i 9 MTW.

¹⁹ K. Kierski, op. cit., s. 262.

²⁰ Najliczniej reprezentowana była zamieszkująca południowo-wschodnie tereny państwa polskiego mniejszość ukraińska (13,9% obywateli posługiwało się językiem ukraińskim), kolejne miejsce zajmowali skupieni głównie w ośrodkach miejskich centralnej i wschodniej Polski Żydzi (8,6% ludności używało języka hebrajskiego i jidysz). Trzecią pod względem kryterium używanego języka mniej-

Pojęcie mniejszości narodowe było II Rzeczypospolitej stosowane zarówno „w życiu potocznym, w prasie, nauce i polityce”, jak też na gruncie obowiązującego prawa²¹. Po raz pierwszy oficjalne urzędowe określenie „mniejszości narodowościowych” wprowadziła konstytucja marcowa, która ponadto wyróżniała mniejszości językowe i wyznaniowe²². W większości przypadków pojęcie mniejszości narodowej odpowiadało występującemu w MTW określeniu mniejszości językowych i religijnych, ale już nie mniejszości rasowych czy etnicznych. Jednakże w przeciwieństwie do języka religia nie zawsze odpowiadała narodowości, gdyż część obywateli należących do mniejszości wyznawała dominującą w Polsce międzywojennej wiarę katolicką. Z drugiej strony obywatele silnie związani z narodowością polską wcale nie musieli być katolikami, gdyż mogli należeć do grupy wyznawców innej religii chrześcijańskiej. Tworząc definicję mniejszości narodowej doktryna na pierwsze miejsce wysunęła świadomość odrębności narodowej oraz fakt używania własnego, innego niż polski, języka. Pominięto natomiast występujące na gruncie MTW kryterium religijne oraz etniczne (rasowe). Do mniejszości narodowych w II RP należały zatem te grupy ludności, które:

- a) posiadają świadomość własnej odrębności narodowej,
- b) używają jako domowego własnego języka innego niż polski,
- c) są obywatelami państwa, którego większość należy do innej narodowości²³.

Uprawnienia wszystkich mieszkańców państwa polskiego

Wbrew nazwie na pierwszym miejscu MTW wymieniał obowiązek zapewnienia całkowitej ochrony życia i wolności wszystkim mieszkańcom państwa polskiego „bez różnicy urodzenia, narodowości, języka, rasy czy religii”. Z uprawnień zaliczanych obecnie do kategorii podstawowych praw człowieka mieli korzystać wszyscy obywatele, a także cudzoziemcy przebywający chociażby czasowo na jego terytorium Polski. Zapewnienie wszystkim mieszkańcom całkowitej ochrony życia wiązało się z ciężącym na państwie polskim obowiązkiem zabezpieczenia wszystkich mieszkańców państwa przed zamachami na ich życie, uszkodzeniami cielesnymi lub gwałtami na osobach. Natomiast ochrona

---

szością narodową byli Białorusini (3,1%), zamieszkujący głównie na terenach wiejskich północno-wschodniej i wschodniej Polski. Ostatnią liczącą się mniejszością narodową byli Niemcy (2,3%), których najliczniejsze skupiska znajdowały się na Górnym Śląsku oraz zachodnich województwach Rzeczypospolitej. Innymi językami niż polski i wyżej wymienione języki narodowe posługiwało się 3,2% ludności, z czego 2,2% obywateli zamieszkujących zwłaszcza obszar Polesia określano jako mówiących językiem „tutejszym”. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1996, s. 470.

²¹ K. Kierski, op. cit., s. 271.

²² Art. 110 ustawy z dnia 17 marca – Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. nr 44, poz. 267).

²³ K. Kierski, op. cit., s. 282.

wolności oznaczała obowiązek zabezpieczenia mieszkańców przed zamachami na ich wolność osobistą oraz przed bezprawnym, czyli niezajdującym oparcia w obowiązujących ustawach, pozbawianiem ich wolności. Równie szeroki zakres podmiotowy miało kolejne z przewidzianych w art. 2 MTW zobowiązań państwa polskiego w zakresie swobodnego wykonywania praktyk religijnych zarówno publicznie, jak i prywatnie. Jedynym ograniczeniem przyznanej przez traktat swobody był obowiązek przestrzegania porządku publicznego i dobrych obyczajów podczas korzystania z powyższego uprawnienia²⁴.

Obywatelstwo państwa polskiego

Największa liczba artykułów części pierwszej MTW regulowała kwestie związane z nabywaniem polskiego obywatelstwa przez osoby legitymujące się obywatelstwem byłych państw zaborczych. Polska zobowiązała do przyznania z mocy prawa swojego obywatelstwa dwóm kategoriom obywateli niemieckich, austriackich, węgierskich lub rosyjskich. Do pierwszej z nich należały osoby stale zamieszkujące na terytorium państwa polskiego w dniu uzyskania przez traktat mocy obowiązującej, czyli 10 stycznia 1920 r. MTW wyłączał możliwość nabycia polskiego obywatelstwa z mocy prawa, jeżeli tego rodzaju postanowienia zawierały traktaty pokojowe z Niemcami i Austrią. Ponieważ zostały one zamieszczone jedynie w traktacie pokojowym z Niemcami, stąd obywatele niemieccy lub ich potomkowie posiadający stałe miejsce zamieszkania na terytorium polskim po 1 stycznia 1908 r. mogli nabyć polskie obywatelstwo tylko za specjalnym zezwoleniem rządu polskiego²⁵.

Kolejną grupę stanowili obywatele byłych państw zaborczych, których rodzice posiadali stałe miejsce zamieszkania na terytorium polskim, nawet jeżeli w chwili wejścia w życie traktatu osoby te na stałe przebywały w innym kraju. Obydwu kategoriom obywateli byłych państw zaborczych traktat mniejszościowy przyznał prawo zrzeczenia się polskiego obywatelstwa przez skorzystanie z opcji wyboru innego obywatelstwa w terminie dwóch lat od wejścia w życie traktatu. Polska zobowiązała się do nieczynienia żadnych przeszkód w wykonywaniu prawa opcji przez osoby, którym prawo to na mocy traktatów zawartych z byłymi państwami zaborczymi przysługiwało²⁶.

²⁴ W. Komarnicki, *Polskie prawo polityczne. Geneza i system*, Warszawa 2008, s. 555.

²⁵ K. Kierski, op. cit., s. 202-203.

²⁶ Osoby, które skorzystały z przewidzianej w traktacie możliwości wyboru obywatelstwa innego państwa musiały w ciągu następnych 12 miesięcy przenieść stałe miejsce zamieszkania do tego państwa. Art. 3 MTW przyznawał im prawo zachowania posiadanych na terytorium polskim nieruchomości oraz wywozu wszelkiego rodzaju majątku ruchomego bez obowiązku uiszczania jakichkolwiek opłat celnych lub wywozowych.

Zasada równości wobec prawa wszystkich obywateli polskich

Wyłącznie obywatele polskich dotyczył wprowadzający do polskiego porządku prawnego zasadę równości wobec prawa art. 7 MTW. W myśl jego postanowień wszyscy obywatele, w tym także ci należący do mniejszości, bez względu na różnicę „rasy, języka lub religii” korzystali z tych samych praw cywilnych i politycznych. Ponieważ w Polsce międzywojennej nie występowały mniejszości rasowe, stąd równość wobec odnosiła się do obywateli różniących się od większości społeczeństwa pod względem językowym lub religijnym. Konsekwencją obowiązywania zasady równości wobec prawa było przyznanie wszystkim obywatelom polskim dostępu do urzędów publicznych, stanowisk oraz zaszczytów, a także prawa wykonywania różnych zawodów i prowadzenia działalności gospodarczej. Państwo polskie nie mogło czynić przeszkód w korzystaniu z tego uprawnienia podyktowanych jedynie różnicą „religii, wierzeń lub wyznania”, co oznaczało *de facto* dopuszczenie możliwości wprowadzenia ograniczeń wynikających z odmienności językowych. Wbrew zasadzie równości wobec prawa traktat dopuszczał obowiązywanie w Polsce ograniczeń podyktowanych różnicą języka w zakresie dostępu obywateli do urzędów publicznych, stanowisk i zaszczytów oraz wykonywania różnych zawodów i prowadzenia działalności gospodarczej²⁷.

Wyłącznie w odniesieniu do mniejszości narodowych zasadę równouprawnienia eksponował art. 8 MTW. Zarówno ten jak i kolejny art. 9 traktatu zostały stworzone wyłącznie z myślą o ochronie praw obywateli polskich należących do „mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych”. W myśl postanowień art. 8 MTW obywatele polscy należących do mniejszości mieli korzystać „z takiego samego traktowania i takich samych gwarancji ustawowych i faktycznych jak inni obywatele polscy”. Konsekwencją zasady równouprawnienia było przyznanie obywatelom polskim należącym do mniejszości prawa zakładania oraz prowadzenia swoim kosztem różnego rodzaju zakładów. Były to przede wszystkim szkoły i zakłady wychowawcze, w których można było swobodnie używać języka danej mniejszości i wykonywać praktyki religijne. Wprawdzie wszystkie te szkoły i zakłady miały charakter prywatny, lecz ich zakładanie i prowadzenie odbywało się na zasadach przewidzianych przez ustawodawstwo polskie. Państwo mogło sprawować ogólną kontrolę nad programem i ogólnym kierunkiem nauczania, podobnie jak to miało miejsce stosunku do wszystkich szkół prywatnych i zakładów wychowawczych. Ponadto MTW przyznawał mniejszościom prawo do zakładania i prowadzenia wszelkiego rodzaju zakładów dobroczynnych, zakładów religijnych oraz zakładów społecznych²⁸.

²⁷ S. Kutrzeba, *Polskie prawo polityczne według traktatów*, Kraków 1923, s. 116.

²⁸ K. Kierski, op. cit., s. 219-220.

Uprawnienia językowe mniejszości

Mały traktat wersalski przyznawał wszystkim obywatelom państwa polskiego szerokie uprawnienia językowe, które można podzielić na trzy grupy. W pierwszej z nich mieściło się szeroko zakreślone prawo do używania każdego języka w życiu prywatnym i publicznym. Oznaczało to dopuszczalność stosowania zarówno języka ojczystego, jak też każdego innego języka w następujących przypadkach:

- a) w życiu prywatnym,
- b) w stosunkach handlowych,
- c) w sprawach religijnych,
- d) w prasie i publikacjach każdego rodzaju,
- e) na zebraniach i zgromadzeniach publicznych.

Ratyfikując MTW państwo polskie zobowiązało się nie wprowadzać żadnych regulacji prawnych, które ograniczałyby stosowanie jakiegokolwiek języka we wskazanych powyżej sytuacjach²⁹.

Kolejny rodzaj uprawnień językowych miał związek z zawartym w traktacie zobowiązaniem Polski do „poczynienia odpowiednich ułatwień” obywatelom posługującym się innym niż polski językiem ojczystym w zakresie używania tego języka w sądach. Ułatwienia te obejmowały używanie języka ojczystego w mowie i na piśmie. Ich wprowadzenie nie stało na przeszkodzie dla ustanowienia polskiego językiem urzędowym w sądownictwie. Poza sądownictwem państwo polskie nie miało obowiązku czynienia odstępstw od zasady wyłącznego używania języka urzędowego na rzecz swoich obcojęzycznych obywateli³⁰.

Ostatnia grupa uprawnień językowych odnosiła się do zakładanych przez mniejszości etniczne, religijne lub językowe szkół, zakładów wychowawczych oraz różnego rodzaju instytucji dobroczynnych, religijnych lub społecznych. Mały traktat wersalski ustanawiał swobodę używania w nich języka ojczystego jako języka wykładowego lub języka wykonywania praktyk religijnych. Uprawnienie to dotyczyło wyłącznie do szkół i zakładów prywatnych, czyli zakładanych przez mniejszości narodowe i prowadzonych na ich koszt bez korzystania z funduszy państwowych. Jeżeli chodzi o szkoły publiczne, czyli zakładane i prowadzone przez państwo lub samorząd terytorialny, to MTW zobowiązał państwo polskie do „udzielenia odpowiednich ułatwień” w zakresie nauczania początkowego. W wyniku ich udzielenia dzieci obywateli polskich należących do mniejszości językowych miały mieć zapewnioną możliwość nauczania w języku ojczystym. Nałożony przez MTW obowiązek był ograniczony do szkół publicznych położonych w miastach i okręgach zamieszkałych przez „znaczną odłam” obywateli używających innego niż polski

²⁹ J. Ogonowski, op. cit., s. 47.

³⁰ Z. Cybichowski, *Prawo międzynarodowe. Publiczne i prywatne*, Warszawa 1928, s. 288.

języka ojczystego. Ponieważ podział terytorialny państwa polskiego nie przewidywał występowania okręgów, stąd zdaniem przedstawicieli doktryny omawiany przepis traktatu miał zastosowania do szkół publicznych położonych na obszarze miast i gmin wiejskich. Z kolei niejasne sformułowanie „znaczny odłam” interpretowano jako stosunek procentowy obywateli używających innego niż polski języka ojczystego do ogółu ludności zamieszkującej dane miasto lub gminę. Przyjęte zobowiązanie nie stało na przeszkodzie do wprowadzenia w tych szkołach obowiązkowego nauczania języka polskiego³¹.

Traktat przewidywał jedynie obowiązek udzielania nauki w języku polskim, co oznaczało iż państwo polskie nie musiało tworzyć specjalnych szkół dla dzieci obywateli należących do mniejszości językowych, a nawet osobnych klas w istniejących szkołach powszechnych. W stosunku do obywateli polskich narodowości niemieckiej obowiązek „udzielenia odpowiednich ułatwień” językowych w zakresie nauczania początkowego dzieci został ograniczony do terytorium byłego zaboru pruskiego. Rozwiązanie to stanowiło odstępstwo od ogólnej zasady powszechności obowiązywania MTW na całym terytorium państwa polskiego³².

Kolejne z przewidzianych przez MTW uprawnień miało również obowiązywać w „miastach i okręgach zamieszkałych przez znaczny odłam obywateli polskich”, którzy należeli do mniejszości nie tylko językowych, lecz także etnicznych lub religijnych. Mniejszościom tym państwo polskie miało zapewnić „słuszny udział” w korzystaniu z funduszy publicznych przeznaczonych na cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne. Spod zakresu obowiązywania tego przepisu wyłączono zatem zakłady społeczne, których swobodne zakładanie i prowadzenie przez mniejszości przewidywał art. 8 MTW. Na takich samych zasadach mniejszości mogły korzystać z różnego rodzaju subwencji i dotacji przeznaczonych w budżecie państwa lub budżetach samorządów na wsparcie działalności instytucji realizujących cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne. Podobnie jak w przypadku uprawnień językowych w zakresie nauczania początkowego dzieci, MTW ograniczał prawa mniejszości niemieckiej do ubiegania się o fundusze publiczne do obszaru byłego zaboru pruskiego³³.

Przywileje ludności żydowskiej

Mały traktat wersalski zawierał także zobowiązania o charakterze specjalnym, które zostały wprowadzone przez zwycięskie mocarstwa w wyniku presji wywieranej przez środowiska żydowskie. Fakt przyznania ludności żydowskiej szczególnych uprawnień wyróżniał ją na tle innych zamieszkujących państwo

³¹ K. Kierski, op. cit., s. 215-216.

³² J. Ogonowski, op. cit., s. 48.

³³ S. Kutrzeba, *Polskie...*, s. 124-125.

polskie mniejszości. Artykuł 10 traktatu przewidywał powołanie przez funkcjonujące w Polsce gminy żydowskie specjalnych komitetów szkolnych. Zakres ich kompetencji miał obejmować organizację szkół żydowskich, kierowanie ich działalnością oraz rozdział funduszy publicznych przeznaczonych na rzecz szkół żydowskich. Fundusze te miały pochodzić ze środków publicznych przeznaczonych na żydowskie cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne, do korzystania z których ludność żydowska miała prawo na równi z innymi mniejszościami na mocy art. 9 MTW. Uprzywilejowanie ludności żydowskiej wyrażało się w przyznaniu jej prawa tworzenia odrębnego rodzaju szkół początkowych prowadzonych przez komitety szkolne. Szkoły te miały funkcjonować obok żydowskich szkół prywatnych i szkół publicznych zapewniających naukę w jidysz jako języku wykładowym. Jednakże w szerszym zakresie niż szkoły prywatne miały podlegać kontroli państwowej. Pod ogólną kontrolą państwa pozostawać miały zarówno rozdział sum przeznaczonych na te szkoły, jak też ich zakładanie i prowadzenie przez żydowskie komitety szkolne³⁴.

Priorytetowe traktowanie mniejszości żydowskiej przez twórców MTW podkreślał przepis nakładający na państwo polskie obowiązek zapewnienia wszystkim przebywającym na terytorium Polski Żydom niczym nieskrepowanej możliwości świętowania szabasu. Władze państwowe nie mogły przymuszać Żydów do „wykonywania jakichkolwiek czynności”, które według ich przepisów religijnych były zabronione podczas przypadającego na sobotę szabasu. Przysługiwało im nawet prawo do niestawienia się w sądzie zarówno w roli świadków lub biegłych, jak też w charakterze stron procesowych. Tym samym sądy polskie zostały zmuszone do zaniechania wyznaczania terminów posiedzeń sądowych z udziałem Żydów w soboty, która w okresie międzywojennym była dniem roboczym. Z uwagi na szabas MTW nałożył na państwo polskie obowiązek niewyznaczania na soboty terminu wyborów parlamentarnych, samorządowych oraz wyborów do wszelkich korporacji posiadających charakter publiczny. Wskutek starań delegacji polskiej na konferencję pokojową w Paryżu przywileje ludności żydowskiej związane ze świętowaniem szabasu doznały ograniczenia. Nie mogły bowiem stanowić powodu dla zwolnienia Żydów „od obowiązków nałożonych na wszystkich obywateli polskich ze względu na konieczności służby wojskowej, obrony narodowej lub utrzymania porządku publicznego”. W tych trzech dziedzinach Żydzi musieli wykonywać obowiązki obywatelskie na równi z innymi obywatelami nawet w soboty. Wojskowi, urzędnicy publiczni oraz inne osoby narodowości żydowskiej pełniące jakiegokolwiek funkcje publiczne musiały pracować w szabas tak samo jak inni obywatele polscy wyznań chrześcijańskich³⁵.

³⁴ K. Kierski, op. cit., s. 225.

³⁵ Ibidem, s. 226-227.

Gwarancje wewnętrzne realizacji MTW przez Polskę

Podpisując MTW Polska przyjęła na siebie dwojakiego rodzaju gwarancje wykonania postanowień zawartych w rozdziale I traktatu. Pierwsza grupa gwarancji posiadał charakter wewnętrzny, gdyż wyrażała się obowiązku nadania rangi praw zasadniczych przepisom art. 2-8 traktatu regulujących kwestie:

- a) ochrony życia i wolności wszystkich mieszkańców oraz zapewnienia im swobody wykonywania praktyk religijnych,
- b) sposobów nabywania polskiego obywatelstwa,
- c) równouprawnienia wszystkich obywateli polskich w zakresie korzystania z praw obywatelskich i politycznych,
- d) swobodnego używania języka innego niż polski w życiu prywatnym i publicznym,
- e) ułatwień w używaniu języka innego niż polski język urzędowy w sądach.

Zobowiązując się do umieszczenia powyższych postanowień MTW w przyszłej konstytucji Polska wyraziła jednocześnie zgodę na to, że „żadna ustawa, żadne rozporządzenie, ani żadna działalność urzędowa nie stanie w sprzeczności lub w przeciwieństwie do tych postanowień”. Mały traktat wersalski wyraźnie zakazywał Polsce naruszania przepisów art. 2-8 zarówno przez działalność ustawodawczą, jak i w praktyce stosowania przez władze państwowe i aparat administracji obowiązującego prawa. Sformułowanie dotyczące zakazu naruszania postanowień MTW należy ocenić jako zbędne z uwagi na sam fakt ich uwzględnienia w ustawie zasadniczej, stojącej na czele hierarchii aktów prawnych. Z zasady nadrzędności konstytucji wynikało iż żaden akt prawny nie może stać w sprzeczności z ustawą zasadniczą³⁶.

Konstytucja marcowa regulowała problematykę ochrony praw mniejszości w szerszym zakresie, niż to przewidywał MTW. Specjalnie z myślą o mniejszościach zamieszczono w konstytucji dwa artykuły, z których największe znaczenie posiadał art. 109. Przyznawał on każdemu obywatelowi państwa polskiego prawo do „zachowania swej narodowości i pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych”. Wychodząc poza zakres zobowiązań wynikających z MTW omawiany artykuł konstytucji przewidywał utworzenie w ramach struktur samorządu terytorialnego autonomicznych związków mniejszości, które miały posiadać podmiotowość publicznoprawną. Jednocześnie państwo polskie zastrzegło sobie prawo kontroli działalności autonomicznych związków mniejszości oraz „uzupełnienia w razie potrzeby ich środków finansowych”. Kolejny artykuł konstytucji realizował wyrażoną w MTW zasadę równouprawnienia obywateli

³⁶ S. Kutrzeba, *Polskie...*, s. 129.

należących do mniejszości w zakresie zakładania i prowadzenia szkół oraz innego rodzaju zakładów. Konstytucja przyznała także mniejszościom prawa do swobodnego używania w tych szkołach i zakładach języka ojczystego i wykonywania praktyk religijnych³⁷.

Realizując wynikające z MTW zobowiązania konstytucja marcowa w art. 96 podkreślała zasadę równości wobec prawa wszystkich obywateli bez względu na narodowość i pochodzenie. Zabezpieczała także równy dostęp do urzędów i funkcji publicznych. Wszystkim osobom przebywającym na terytorium państwa polskiego, a więc również cudzoziemcom, ustawa zasadnicza gwarantowała ochronę życia, wolności i mienia bez względu na różnice „pochodzenia, narodowości, języka, rasy lub religii”³⁸. Prawa mniejszości religijnych były także chronione przez postanowienia konstytucji regulujące uprawnienia wyznaniowe obywateli. W ramach gwarantowanej przez państwo polskie wolności sumienia i wyznania, przyznano szeroką autonomię kościołom mniejszości religijnych, której jedynym ograniczeniem był obowiązek przestrzegania obowiązujące w Polsce prawa.

Nawiązując do postanowień MTW konstytucja marcowa regulowała najważniejsze z punktu widzenia tożsamości narodowej mniejszości uprawnienia językowe:

- a) w stosunkach prywatnych,
- b) handlowych,
- c) religijnych,
- d) w prasie i publikacjach wszelkiego rodzaju,
- e) na zebraniach publicznych³⁹.

W uchwalonych przez parlament ustawach uregulowano pozostałe uprawnienia językowe mniejszości w dziedzinie administracji państwowej⁴⁰, sądownictwa i notariatu, szkolnictwa, wojskowości i komunikacji⁴¹. Szczególne miejsce wśród nich zajmowała ustawa realizująca przewidziane w art. 9 MTW zobowiązanie państwa polskiego do zapewnienia dzieciom rodziców należących do mniejszości możliwości nauczania w języku ojczystym⁴². Polska nie wykonała natomiast ciężącego na niej obowiązku zapewnienia mniejszościom „słusznego

³⁷ Z. Urbański, *Mniejszości narodowe w Polsce*, Warszawa 1932, s. 364-366.

³⁸ Art. 95 konstytucji marcowej.

³⁹ Z. Urbański, op. cit., s. 366.

⁴⁰ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych (Dz. U. nr 73, poz. 724). Wprawdzie ustawa uznała język Polski za język państwowy II RP, lecz od tej ogólnej zasady dopuszczała wyjątki dla języków ruskiego (ukraińskiego), białoruskiego, litewskiego i niemieckiego na terenach województw, gdzie występowały duże grupy tych mniejszości. Z. Urbański, *Mniejszości narodowe w Polsce*, Warszawa 1932, s. 366-367.

⁴¹ Ibidem, s. 364-366.

⁴² Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa (Dz. U. nr 79, poz. 766).

udziału” w korzystaniu z funduszy publicznych przeznaczonych na cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne. Martwą litera pozostał art. 10 MTW przewidujący utworzenie szkół żydowskich kierowanych przez komitety szkolne oraz wsparcie finansowe tych szkół przez państwo polskie, gdyż w przedmiocie tym nie zostały wydane żadne akty prawne⁴³.

Gwarancje międzynarodowe ze strony Ligi Narodów

Kolejna grupa gwarancji miała charakter międzynarodowy, gdyż wyrażała się w objęciu gwarancjami LN realizacji przez państwo polskie postanowień traktatu dotyczących „osób należących do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych”. Doktryna prawa międzynarodowego w II RP stała na stanowisku, iż MTW jako zawierający postanowienia o charakterze szczególnym w stosunku do prawa polskiego powinien być interpretowany w sposób ścisły. Jej zdaniem, do grupy artykułów podlegających ochronie międzynarodowej zgodnie zaliczano odnoszące się wyłącznie do mniejszości art. 8 i 9 traktatu. Pierwszy z nich wyrażał zasadę równego traktowania obywateli należących do mniejszości na tle innych obywateli narodowości polskiej, w tym prawo do zakładania i prowadzenia własnym kosztem instytucji dobroczynnych, religijnych lub społecznych. Kolejny z objętych gwarancjami artykułów – art. 9 MTW – przyznawał mniejszościom uprawnienia językowe w zakresie nauczania początkowego w szkołach publicznych oraz prawo do korzystania z funduszy publicznych przeznaczonych na „cele wychowawcze, religijne lub dobroczynne”. Wśród przedstawicieli polskiej doktryny występowały natomiast różnice zdań w przedmiocie objęcia zakresem gwarancji międzynarodowych art. 10-11 MTW, przyznających szczególne uprawnienia mniejszości żydowskiej. Wbrew stanowisku Polskiej Rady LN 13 lutego 1920 r. przyjęła rezolucję o objęciu zakresem swoich gwarancji art. 1-11 MTW, uznając iż postanowienia wszystkich tych artykułów dotyczą „osób należących do mniejszości rasowych, religijnych lub językowych”⁴⁴.

Gwarancje polityczne

Zawierający klauzulę gwarancyjną art. 12 MTW przyznawał każdemu państwu członkowskiemu Rady Ligi Narodów prawo zwracania Radzie uwagi na nie tylko na sam fakt naruszenia przez państwo polskie zobowiązań traktatowych, lecz nawet potencjalne niebezpieczeństwo takiego naruszenia. Ze sformułowania omawianego artykułu wyraźnie wynikało, iż prawo interwencji w celu ochrony praw obywateli polskich należącym do mniejszości przysługiwało

⁴³ J. Ogonowski, op. cit., s. 48.

⁴⁴ S. Kutrzeba, *Polskie...*, s. 129.

wyłącznie państwom członkowskim Rady Ligi Narodów⁴⁵. Oprócz zwycięskich mocarstwa będących stałymi członkami Rady, w jej skład wchodziłi powoływani na 3-letnią kadencję członkowie niestali w liczbie 4, a następnie 6. Prawo to nie przysługiwało natomiast państwom członkowskim Ligi Narodów, które nie były reprezentowane w Radzie Ligi, ani tym bardziej samym mniejszościom lub ich reprezentantom. Jednakże praktyka stosowania przepisów MTW poszła w kierunku rozszerzenia kręgu podmiotów uprawnionych do interwencji w obronie naruszonych zobowiązań traktatowych. Powstaniu tego rodzaju praktyki niewątpliwie sprzyjał fakt, iż MTW nie zawierał bliższego określenia pojęcia gwarancji, ani nie regulował w sposób precyzyjny procedury ich wykonywania przez organy LN. W związku z tym szczegółowym uregulowaniem tych zagadnień musiał zająć się sam gwarant w drodze podejmowania stosowanych rezolucji. Ich podstawą stał się raport delegata Włoch Tittoniego, przyjęty przez Radę podczas sesji w Brukseli 22 X 1920 r. Raport ten posłużył także jako punkt wyjścia dla prac nad stworzeniem procedury stosowanej przez Radę LN w sprawach dotyczących naruszeń MTW⁴⁶.

Wykształcona w latach 1920–1929 r. procedura miała charakter pozatraktatowy, gdyż opierała się na szeregu rezolucji podjętych przez Radę LN. Określana była mianem procedury petycyjnej, gdyż czynnikiem uruchamiających mechanizm gwarancyjny była petycja informująca Radę LN o naruszeniu lub niebezpieczeństwie naruszenia zobowiązań traktatowych⁴⁷. Wbrew postanowieniom traktatu prawo petycji przysługiwało państwom członkowskim LN niewchodzącym w skład Rady oraz mniejszościom narodowym i ich reprezentantom. Jednakże w przeciwieństwie do państw członkowskich Rady LN podmioty te nie mogły zwracać Radzie uwagi na fakt naruszenia zobowiązań traktatowych, lecz jedynie posiadały możliwość składania zawiadomień o wystąpieniu naruszeń. Na gruncie wersalskiego systemu ochrony mniejszości, mniejszość w znaczeniu

45 W skład Rady Ligi Narodów wchodziłi członkowie stali i niestali. Pierwszą kategorię członków stanowiły Mocarstwa Sprzymierzone i Stowarzyszone (Wielka Brytania, Francja, Włochy, Japonia), do których dołączyły wyznaczone przez Radę w 1926 r. Niemcy. Po wystąpieniu Niemiec z LN ich miejsce jako członka stałego zajął w 1934 r. ZSRR. Członków niestałych wybierano spośród pozostałych państw członkowskich w liczbie 4, nie określając długości ich kadencji. W 1926 r. liczbę członków niestałych powiększono do 9, powoływanych na trzyletnią kadencję. W latach 1926–1929 członkiem niestałym Rady była Polska. Podjęcie decyzji przez Radę wymagało jednomyślności wszystkich jej członków.

46 S. Kutrzeba, *Mniejszości w najnowszym prawie międzynarodowym*, Lwów–Warszawa–Kraków 1925, s. 79–82.

47 Rezolucja Rady z 1923 r. określiła szczegółowe zasady przyjmowania petycji, wyraźnie podkreślając iż mogły one dotyczyć wyłącznie kwestii związanych z ochroną mniejszości narodowych. Nie mogły zawierać m.in. żądań irredentystycznych, być pisane w „tonie gwałtownym”, pochodzić ze źródeł anonimowych lub nie posiadających odpowiedniego autorytetu, podawać informacji lub dotyczyć faktów, które były już poprzednio przedmiotem skargi. W. Michowicz, *Polska wobec traktatu i procedury mniejszościowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 1960, S. I, z. 15, s. 201.

zbiorowości nie uzyskała bowiem statusu podmiotu prawa międzynarodowego, przez co nie mogła być stroną sporów o charakterze międzynarodowym⁴⁸.

Petycje informujące o łamaniu praw mniejszości były wnoszone do Sekretariatu LN, który po zbadaniu ich zasadności przysyłał sprawę do wiadomości władzom państwa „oskarżonego” o naruszenie zobowiązań traktatowych z prośbą o przedstawienie swoich uwag w terminie 2 miesięcy. Możliwość składania uwag została wprowadzona rezolucją Rady LN na wniosek zaniepokojonych rozwojem pozatraktatowej procedury petycyjnej Polski i Czechosłowacji. Rozwiązanie to miało ułatwić państwom objętym wersalskim systemem ochrony praw mniejszości przeciwdziałanie najbardziej z ich punktu widzenia szkodliwym skargom, lecz nie zapobiegało samej możliwości ich składania⁴⁹.

Wraz z petycją uwagi te były komunikowane pozostałym członkom Rady LN. Celem dokładnego zbadania skargi Rada powoływała do każdej sprawy osobny komitet mniejszościowy, składający się z przedstawicieli 3 lub wyjątkowo 5 państw. Zadaniem komitetów mniejszościowych było zbadanie czy występują dostateczne podstawy do wniesienia skargi pod obrady forum Rady LN. Przyjęta w 1925 r. rezolucja wykluczyła możliwość powołania w skład komitetu przedstawiciela państwa, przeciwko któremu skierowana była skarga, reprezentanta kraju sąsiedniego oraz kraju, którego większość była tej samej narodowości co mniejszość wskazana w skardze⁵⁰.

Wykształcona w drodze praktyki i usankcjonowana przez szereg rezolucji Rady LN procedura petycyjna miała zastosowanie do podmiotów niebędących członkami Rady, podczas gdy należące do niej państwa korzystały z przewidzianego w traktacie prawa „zwrócenia uwagi” Rady. Każde państwo członkowskie Rady LN mogło z własnej inicjatywy lub opierając się na informacjach zawartych w petycjach wnoszonych przez inne podmioty wykonywać przyznane przez MTW prawo interwencji w celu ochrony praw mniejszości. Wynika z tego, iż sprawa o naruszenie zobowiązań traktatowych mogła trafić pod obrady Rady LN zarówno z inicjatywy każdego z jej państw członkowskich, jak też wskutek decyzji podjętej przez komitet mniejszościowy w ramach procedury petycyjnej. Równoległe występowanie obok siebie dwóch procedur – traktatowej dla państw członkowskich Rady LN i wykorzystywanej przez pozostałe państwa LN i mniejszości narodowe procedury petycyjnej – stawiało w bardzo niekorzystnej

⁴⁸ S. Sworakowski, *Międzynarodowe zobowiązania Polski. Komentarz do art. 12 Małego Traktatu Wersalskiego*, Warszawa 1935, s. 145-148.

⁴⁹ H. Chałupczak, *Polityka neutralizacji przez Polskę niemieckich petycji mniejszościowych do Rady Ligi Narodów w okresie międzywojennym*, „Polityka i Społeczeństwo” 2012, nr 9, s. 8.

⁵⁰ Jeżeli po zbadaniu skargi komitet uznał, iż petycja nie zawiera podstaw do skierowania jej na forum Rady Ligi, wówczas zawiadamiał o tym rząd zainteresowanego państwa i wszystkich członków Rady. Natomiast w przypadku uznania przez komitet mniejszościowy potrzeby zasygnalizowania Radzie LN faktu naruszenia lub potencjalnego niebezpieczeństwa naruszenia postanowień traktatowych, sprawa była przekazywana do rozpatrzenia przez Radę Ligi. W. Zalewski, *Międzynarodowa ochrona mniejszości*, Warszawa 1932, s. 68-71.

sytuacji państwa zobowiązane do przestrzegania praw mniejszości. Nawet jeżeli wniesiona przeciwko nim petycja została odrzucona przez badający zasadność skargi komitet mniejszościowy, to wówczas każde państwo członkowskie Rady LN mogło w trybie przewidzianego w traktacie „zwrócenia uwagi” Rady wnieść sprawę pod jej obrady⁵¹.

Rozpatrując otrzymane petycje lub uwagi państw członkowskich wskazujące na „przekroczenie lub niebezpieczeństwo przekroczenia” któregośkolwiek z zobowiązań traktatowych Rada LN mogła wystosować w stosunku pod adresem „oskarżonego” państwa stosowane instrukcje. Traktat nie określał, jakie konkretnie zalecenia powinny znaleźć się w udzielanych przez Radę instrukcjach, pozostawiając do jej decyzji stwierdzenie jakiego rodzaju instrukcje będą „wskazane i skuteczne w danych okolicznościach”. Mały traktat wersalski nie nadawał także instrukcjom udzielanym przez Radę charakteru bezwzględnie wiążącego w stosunku do państwa „oskarżonego” o naruszenie zobowiązań traktatowych. Ponieważ Rada nie posiadała prawnych możliwości egzekwowania jej decyzji, stąd funkcjonowanie wersalskiego systemu ochrony praw mniejszości opierało się wyłącznie na „moralnej sile” jej autorytetu. W praktyce powaga autorytetu Rady LN wystarczała do tego, żeby proponowane przez nią rozwiązania w sprawach mniejszościowych były dobrowolnie realizowane przez państwa, którym Rada udzieliła stosownych instrukcji⁵². Gdyby jednak działania podejmowane w ramach gwarancji politycznych okazały się nieskuteczne, wówczas twórcy traktatu przewidzieli możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności sądowej państwa naruszającego postanowienia traktatowe.

Gwarancje sądowe

Oprócz przysługującego Radzie LN prawa interwencji w obronie naruszonych praw mniejszości przewidziany przez MTW, system gwarancji międzynarodowych uzupełniało zobowiązanie Polski do poddanie się jurysdykcji stałego Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze. Trybunał został utworzony na mocy postanowień art. 14 Paktu Ligi Narodów celem rozpatrywania sporów o charakterze międzynarodowym pomiędzy państwami członkowskimi Ligi. Z działalnością Trybunału duże nadzieje wiąжали zarówno twórcy MTW, jak też Zgromadzenie LN, które w rezolucji z dnia 21 września 1921 r. wyraziło swoje stanowisko w rezolucji podjętej z dnia 21 września 1922 r. zaleciło członkom Rady LN, żeby „bez niepotrzebnej zwłoki” odwoływali się do decyzji Trybunału we wszystkich sporach odnoszących się do ochrony mniejszości⁵³.

⁵¹ K. Kierski, op. cit., s. 346-347.

⁵² Ibidem, s. 356-357.

⁵³ Ibidem, s. 384.

Mały traktat wersalski ustanawiał obowiązkową jurysdykcję Trybunału we „wszelkich sporach” dotyczących stosowania przez Polskę przepisów traktatu dotyczących mniejszości. Spory powstałe w wyniku różnicy zdań pomiędzy rządem Polskim a państwami członkowskimi Rady LN odnośnie przestrzegania przez Polskę postanowień MTW dotyczących praw mniejszości zostały bowiem podniesione do rangi sporów międzynarodowych. Przekazanie tych sporów do rozstrzygnięcia przez Trybunał następowało wyłącznie „na żądanie drugiej strony”. Było to państwo z którym wynikała „różnica zdań” prowadząca do powstania sporu międzynarodowego z udziałem państwa polskiego. W praktyce każde państwo członkowskie Rady LN mogło skierować sprawę o naruszenie zobowiązań traktatowych przez Polskę pod obrady Rady LN. W razie podjęcia przez Radę niekorzystnej z jego punktu widzenia decyzji, państwo to mogło stwierdzić, iż pomiędzy nim a Polską zachodzi „różnica zdań” i skierować sprawę do rozstrzygnięcia przez Trybunał.

Natomiast Polska została pozbawiona prawa żądania rozpatrzenia „sporów międzynarodowych” przez Trybunał, chociaż mogło się zdarzyć, że uzyskanie wyroku sądu międzynarodowego leżało w jej interesie z uwagi na bezzasadność zarzutów podniesionych w skardze wniesionej pod obrady Rady Ligi Narodów. Państwo polskie nie mogło także kwestionować zapadłych w jego sprawie orzeczeń Trybunału, gdyż według postanowień MTW orzeczenia te były „bezapelacyjne”⁵⁴. W praktyce przed Trybunał trafiały niemal wyłącznie sprawy o naruszenie przez Polskę zagwarantowanych w MTW praw mniejszości niemieckiej⁵⁵, które powstały na skutek sporów Polski z Niemcami lub Wolnym Miastem Gdańskiem⁵⁶.

Wnioski

Międzynarodowy system ochrony mniejszości stanowił integralną część ładu wersalskiego, stworzonego przez zwycięskie mocarstwa celem utrzymania powojennego *status quo*. Stanowiące podstawę wersalskiego systemu ochrony praw mniejszości traktaty miały postać umów jednostronnie obciążających, a zawarte w nich zobowiązania mniejszościowe były ograniczone pod względem terytorialnym i czasowym⁵⁷. Traktaty te stanowiły w dużej mierze instrument nacisku dyplomatycznego, gdyż stwarzały legalną możliwość ingerencji w sprawy wewnętrzne zobowiązanych państw pod przykrywką ochrony praw mniejszości. Wykorzystywaniu traktatów mniejszościowych do realizacji celów politycznych najsilniejszych państw europejskich sprzyjało mało precyzyjne sformułowanie

54 Ibidem, s. 378-382.

55 Wyjątkiem był spór z Czechosłowacją o tatrzański rezerwat Jaworzyna, który Polska przegrała w 1923 r.

56 K. Kierski, op. cit., s. 385.

57 J. Makowski, *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Łódź 1948, s. 120.

ich postawień, które były interpretowane w duchu rozszerzających przez stojącą oficjalnie na straży przestrzegania praw mniejszości Radę LN. Tego rodzaju praktyka miała w szczególności miejsce w stosunku do zobowiązań zawartych w podpisanym przez Polskę MTW. Spośród kilkunastu jego artykułów zaledwie dwa odnosiły się wprost do mniejszości, a kolejne dwa przyznawały szczególne przywileje ludności żydowskiej. Wbrew stanowisku państwa polskiego Rada LN objęła zakresem swoich gwarancji międzynarodowych wszystkie 11 artykułów części I traktatu, twierdząc że dotyczą one praw osób należących do mniejszości.

Złożona struktura narodowościowa państwa polskiego w okresie międzywojennym znalazła swój wyraz w licznych skargach wniesionych do Rady LN przez zamieszkujące Polskę mniejszości. W latach 1920–1931 zamieszkujące Polskę mniejszości złożyły do Rady LN 155 petycji, podczas gdy przeciwko znajdującej się na drugim miejscu Grecji skierowano 66 petycji⁵⁸. Znajdująca swoje oparcie w rezolucjach Rady LN procedura petycyjna miała charakter pozatraktatowy, lecz potrzeba jej stworzenia wynikała z faktu bardzo ogólnikowego sformułowania przepisu MTW dotyczącego międzynarodowych gwarancji przestrzegania praw mniejszości. Państwo polskie słusznie podważało zgodność procedury petycyjnej z MTW, który upoważniał do interwencji w ochronie praw mniejszości jedynie państwa członkowskie Rady LN. Wprawdzie przyjęta wbrew sprzeciwom Polski i Czechosłowacji procedura petycyjna nie nadała mniejszościom statusu podmiotu prawa międzynarodowego, lecz dała im możliwość wszczęcia procedury mniejszościowej przed Radą LN. Fakt wniesienia największej liczby skarg przez mniejszości zamieszkujące II RP prowadził do powstania wśród opinii międzynarodowej obrazu Polski jako kraju uciskającego mniejszości narodowe. W podsycaniu tego rodzaju opinii celowały zwłaszcza Niemcy, które same pozostały wolne od zobowiązań w stosunku do mniejszości polskiej, poza wyjątkami wynikającym z bardzo ograniczonej pod względem terytorialnym konwencji górnośląskiej⁵⁹. Pośród 525 petycji skierowanych do Rady LN w latach 1920–1931⁶⁰ aż 104 pochodziło od mniejszości niemieckiej, z czego około 50 dotyczyło naruszeń zobowiązań wynikających z MTW przez państwo polskie⁶¹.

Wnoszeniu skarg niewątpliwie sprzyjało prowadzenie przez obóz sanacyjny po 1926 r. restrykcyjnej polityki wobec mniejszości narodowych, której założenia determinował ich niechętny, a w przypadku mniejszości ukraińskiej i nie-

⁵⁸ H. Chałupczak, op. cit., s. 14.

⁵⁹ Konwencja niemiecko-polska dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 roku (Dz. U. 1922, nr 44, poz. 371).

⁶⁰ Skargi do Rady LN złożyło 19 mniejszości narodowych z 13 państw europejskich. H. Chałupczak, *Polityka neutralizacji...*, s. 14-15.

⁶¹ F. Chrzanowski, *Niemieckie skargi mniejszościowe na Polskę przed Radą Ligi Narodów w latach 1920–1930*, SZ 1930, nr 1, s. 25.

mieckiej wręcz wrogi stosunek do polskiej państwowości⁶². Jednakże pod obrady Rady LN trafiały głównie petycje informujące o naruszeniu przez Polskę praw mniejszości niemieckiej, gdyż miała ona potężnego sojusznika w postaci Niemiec jako członka stałego Rady LN⁶³. Niemcy wykorzystywały także traktatową możliwość skierowania sprawy do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, podnosząc do rangi sporu międzynarodowego sprawę dotyczące naruszenia praw mniejszości niemieckiej⁶⁴. Swojego protektora na forum międzynarodowym nie posiadała natomiast mniejszość ukraińska⁶⁵, wskutek czego wnoszone przez jej przedstawicieli skargi⁶⁶ były załatwiane zgodnie ze stanowiskiem rządu polskiego. Wykorzystując swoją pozycję jako członka niestałego Rady LN Polska doprowadziła m.in. do odrzucenia skarg informujących o gwałtach popełnionych przez polskie wojsko i policję na ludności ukraińskiej podczas brutalnej akcji pacyfikacji Małopolski Wschodniej w 1930 r.⁶⁷

Fakt nadużywania przewidzianych w MTW gwarancji międzynarodowych przez Niemcy posłużył za pretekst do złożenia przez Polskę 13 września 1934 r. na forum Zgromadzenia LN deklaracji o powstrzymaniu się od wykonywania zobowiązań traktatowych⁶⁸. Polska jednostronnie zawiesiła realizację przepisów MTW do czasu stworzenia powszechnego systemu ochrony praw mniejszości, w którym na równych zasadach uczestniczyłyby wszystkie państwa członkowskie LN⁶⁹. Deklaracja złożona przez ministra spraw zagranicznych

⁶² Szerzej na temat polityki państwa polskiego wobec mniejszości A. Chojnowski, *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Warszawa 1979.

⁶³ F. Chrzanowski, op. cit., s. 24.

⁶⁴ Przykładowo 17 grudnia 1930 r. rząd niemiecki wystąpił do Rady LN ze skargą na pogwałcenie przez państwo polskie swobód zagwarantowanych mniejszości niemieckiej traktatem mniejszościowym podczas kampanii przed wyborami do Sejmu i Senatu. Terror i nadużycia ze strony władz polskich przed tzw. wyborami brzeskimi z listopada 1930 r. miały mieć miejsce na obszarze Pomorza i województwa poznańskiego, a także Górnego Śląska. W przypadku tego ostatniego terytorium rząd niemiecki wystąpił z zarzutem pogwałcenia przez Polskę swobód obywatelskich mniejszości niemieckiej, zagwarantowanych Konwencją Górnośląską. Rada LN rozstrzygnęła sprawę po myśli rządu polskiego, uznając złożone przez niego zapewnienia i wyjaśnienia za zadowalające. J. Krasuski, *Stosunki polsko-niemieckie 1926–1932*, Poznań 1964, s. 299–300.

⁶⁵ H. Chałupczak, T. Browarek, op. cit., s. 83–87.

⁶⁶ W latach 1920–1931 mniejszość ukraińska zamieszkująca w Polsce i w Czechosłowacji skierowała do Rady LN łącznie 63 skargi. H. Chałupczak, op. cit., s. 15.

⁶⁷ Przyjmując za wiarygodne wyjaśnienia strony polskiej, iż pacyfikacja była niezbędna dla stłumienia podjętej przez ukraińskich nacjonalistów akcji sabotażowej, Rada LN nie uwzględniła podniesionych w petycjach żądań mniejszości ukraińskiej. Ukraińcy żądali wysłania przez LN do Galicji Wschodniej komisji śledczej celem sprawdzenia wiarygodności faktów wskazanych w petycjach oraz wdrożenia przez LN śledztwa w sprawie maltretowania uwięzionych w twierdzy brzeskiej byłych posłów reprezentujących mniejszość ukraińską. K. Kierski, op. cit., s. 619–620.

⁶⁸ Szerzej na ten temat W. Michowicz, *Walka polskiej dyplomacji przeciwko traktatowi mniejszościowemu w Lidze Narodów w roku 1934*, Łódź 1963.

⁶⁹ *13 września w Genewie*, „Ewangelik Górnośląski” (dalej: EG) 1934, nr 19, s. 3.

Józefa Becka pogłębiła zapoczątkowany wystąpieniem Niemiec z LN w 1933 r. proces faktycznego rozkładu wersalskiego systemu ochrony praw mniejszości. Po 1934 r. nie tylko „procedura petycyjna faktycznie zanikła”⁷⁰, lecz również została sparaliżowana cała działalność LN w dziedzinie ochrony praw mniejszości⁷¹. Polacy z entuzjazmem przyjęli fakt uwolnienia się ich państwa od zobowiązań mniejszościowych narzuconych przez zwycięskie mocarstwa⁷², aczkolwiek opinia międzynarodowa postrzegала postawę władz polskich jako współdziałanie z Hitlerem w procesie demontażu systemu wersalskiego. Zgadzając się z powyższą opinią nie można pominąć pozytywnych skutków faktycznego wypowiedzenia przez Polskę MTW, gdyż od tej pory traktaty mniejszościowe przestały być wykorzystywane przez niektóre mocarstwa jako instrument nacisku dyplomatycznego. Jako w pełni zasadną należy ocenić przedstawioną przez ministra Becka argumentację Polski w sprawie likwidacji podziału państw na zobowiązane do ochrony praw mniejszości i uprzywilejowaną grupę państw wolnych od tego rodzaju zobowiązań, z którą wiązał się postulat wprowadzenia powszechnego systemu ochrony prawa mniejszości. Z negatywnych doświadczeń LN trafne wnioski wyciągnęli twórcy ONZ, zamieszczając w Karcie Narodów Zjednoczonych postanowienia o poszanowaniu praw i podstawowych wolności wszystkich ludzi, bez względu na różnice rasowe, językowe i wyznaniowe. Uroczyście proklamowano zasadę równości wszystkich członków ONZ w zakresie praw i obowiązków międzynarodowych⁷³.

Bibliografia

Akty prawne

Ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o ratyfikacji traktatu pokoju (Dz. U. 35, poz. 199).

Traktat pokoju podpisany pomiędzy mocarstwami sprzymierzonymi i skojarzonym i Niemcami, podpisany w Wersalu w dniu 28 czerwca 1919 r. (Dz. U. 1920, nr 35, poz. 200).

Traktat pomiędzy Głównymi Mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi a Polską, podpisany w Wersalu w dniu 28 czerwca 1919 r. (Dz. U. 1920, nr 110, poz. 728).

⁷⁰ S. Ehrlich, *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958, s. 621.

⁷¹ Od września 1934 do wybuchu II wojny światowej Rada LN tylko pięciokrotnie zajmowała się problemami mniejszościowymi, w tym raz skargą wniesioną przeciwko Polsce przez mniejszość niemiecką w oparciu o procedurę przewidzianą w konwencji górnośląskiej. Od września 1937 r. do września 1939 r. żadne zagadnienie dotyczące ochrony mniejszości nie było przedmiotem obrad Rady LN, chociaż w przededniu wybuchu wojny konflikty narodowościowe coraz bardziej przybierały na sile. W. Michowicz, *Walka...*, s. 162.

⁷² *Ważne uchwały Rady Naczelnej Związku Obrony Kresów Zachodnich. Rezolucja w sprawie wystąpienia p. Ministra Becka w Genewie*, EG 1934, nr 19, s. 3.

⁷³ W. Michowicz, *Walka...*, s. 176.

- Konwencja niemiecko-polska dotycząca Górnego Śląska, podpisana w Genewie dnia 15 maja 1922 r. (Dz. U. nr 44, poz. 371).
- Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych (Dz. U. nr 73, poz. 724).
- Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa (Dz. U. nr 79, poz. 766)

Monografie

- Bardach J., Leśnodorski B., Pietrzak M., *Historia ustroju i prawa polskiego*, Warszawa 1996.
- Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Lublin 2000.
- Chojnowski A., *Koncepcje polityki narodowościowej rządów polskich w latach 1921–1939*, Warszawa 1979.
- Cywichowski Z., *Prawo międzynarodowe. Publiczne i prywatne*, Warszawa 1928.
- Ehrlich S., *Prawo międzynarodowe*, Warszawa 1958.
- Historia państwa i prawa Polski 1918–1939*, red. F. Ryszka, cz. 1, Warszawa 1962.
- Kierski K., *Ochrona praw mniejszości w Polsce*, Poznań 1933.
- Komarnicki W., *Polskie prawo polityczne. Geneza i system*, Warszawa 2008.
- Krasuski J., *Stosunki polsko-niemieckie 1926–1932*, Poznań 1964.
- Kutrzeba S., *Mniejszości w najnowszym prawie międzynarodowym*, Lwów–Warszawa–Kraków 1925.
- Kutrzeba S., *Polskie prawo polityczne według traktatów*, Kraków 1923.
- Makowski J., *Podręcznik prawa międzynarodowego*, Łódź 1948.
- Michowicz W., *Walka polskiej dyplomacji przeciwko traktatowi mniejszościowemu w Lidze Narodów w roku 1934*, Łódź 1963.
- Ogonowski J., *Uprawnienia językowe mniejszości narodowych w Rzeczypospolitej Polskiej 1918–1939*, Warszawa 2000.
- Sworakowski S., *Międzynarodowe zobowiązania Polski. Komentarz do art. 12 Małego Traktatu Wersalskiego*, Warszawa 1935.
- Urbański Z., *Mniejszości narodowe w Polsce*, Warszawa 1932.
- Zalewski W., *Międzynarodowa ochrona mniejszości*, Warszawa 1932.

Artykuły

- 13 września w Genewie, „Ewangelik Górnośląski” 1934, nr 19.
- Chałupczak H., *Polityka neutralizacji przez Polskę niemieckich petycji mniejszościowych do Rady Ligi Narodów w okresie międzywojennym*, „Polityka i Społeczeństwo” 2012, nr 9.
- Chrzanowski F., *Niemieckie skargi mniejszościowe na Polskę przed Radą Ligi Narodów w latach 1920–1930*, „Strażnica Zachodnia” 1930, nr 1.
- Kutrzeba S., *Ochrona mniejszości według traktatów międzynarodowych*, „Strażnica Zachodnia” 1924, nr 1 – 6.
- Michowicz W., *Polska wobec traktatu i procedury mniejszościowej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. Nauki Humanistyczno-Społeczne”, S. I, z. 15, Łódź 1960.

Rogowski S., *Międzynarodowy system ochrony mniejszości po I wojnie światowej*, „Chrześcijanin a Współczesność” 1984, nr 2.

Ważne uchwały Rady Naczelnej Związku Obrony Kresów Zachodnich. Rezolucja w sprawie wystąpienia p. Ministra Becka w Genewie, „Ewangelik Górnośląski” 1934, nr 19.

STRESZCZENIE

Podpisany 28 czerwca 1919 r. tzw. mały traktat wersalski zobowiązywał państwo polskie do wprowadzenia równości wobec prawa wszystkich obywateli, zapewnienia swobody wykonywania praktyk religijnych oraz przyznania mniejszościom określonych uprawnień językowych w szkolnictwie i sądownictwie. Postanowieniom traktatu dotyczącym praw mniejszości nadano rangę praw zasadniczych przez zamieszczenie ich w konstytucji marcowej z 1921 r. Przypadki naruszania postanowień traktatu przez państwo polskie były przedmiotem petycji kierowanych przez mniejszości do Rady Ligi Narodów. Z inicjatywy Niemiec sprawy o naruszanie praw mniejszości niemieckiej były kierowane do Trybunału Sprawiedliwości Międzynarodowej w Hadze. Fakt nadużywania gwarancji traktatowych przez Niemcy w celach politycznych posłużył za pretekst do złożenia przez władze polskie deklaracji o zaprzestaniu wykonywania zobowiązań traktatowych. Deklaracja z września 1934 r. była jedną z przyczyn załamania się wersalskiego systemu ochrony praw mniejszości.

SUMMARY

Protection of minority rights in the Second Republic of Poland in the light of the provisions of so called ‘small treaty of Versailles’ of 1919

Signed by Poland on June 28, 1919, the so-called ‘small treaty of Versailles’ obliged the Polish state to introduce the principle of equality before the law of all citizens, to ensure freedom of religious practice, and to grant minorities specific language rights in education and the judiciary. Treaty obligations for all minorities had been given the status of fundamental rights by including them in the March Constitution of 1921. Numerous violations of the treaty by the Polish state were the subject of petitions addressed to the League of Nations Council. On the initiative of Germany, cases concerning the violation of the rights of the German minority by the Polish state were examined by the International Court of Justice in the Hague. The fact that Germany was abusing the treaty guarantees as an instrument of an anti-Polish policy aims served as an excuse for the Polish state to declare its cessation of applying the treaty obligations. The Declaration on September 1934 was one of the reasons why the Versailles system of the protection of minority rights collapsed.